

Cercetările monografice din zona Hălmațiu-Vârfurile și din localitățile Conop, Șepreuș, Cuveșdia, Petriș

The monographic researches from Halmagiu – Varfurile area and from Conop, Sepreus, Cuvesdia, Petris villages

*Lucian Ienășescu,
Centrul Cultural Arad*

Abstract

The monographic researches made in Sambateni, Halmagiu – Varfurile area and also in some other villages, started with local authorities and continued in collaboration with The Romanian Social Institute and The Royal Cultural Foundation „Prince Charles”, supposed some contributions to the profile research and necessary social actions.

Key words: monographic researches, culture, social development

Cercetările monografice desfășurate la Sâmbăteni, zona Hălmațiu-Vârfurile, precum și în alte câteva localități, începute cu forțe locale și continuate în colaborare cu Institutul Social Român și Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, au presupus contribuții la cercetarea de profil și acțiuni sociale necesare.

Cercetările monografice din zona Hălmațiu au avut un caracter mai deosebit, câtă vreme nu s-au bazat doar pe cercetarea colectivă, ci, în principal, pe aportul profesorului Traian Mager. De altfel, preocupările monografice ale lui Traian Mager preced acțiunea declanșată de despărțământul arădean al Institutului Social Banat-Crișana. Cu toate acestea, demersurile sale pot fi integrate aceluiași efort de cunoaștere a realităților sociale, datorită următoarelor considerente: în calitatea-i de membru al despărțământului arădean, Mager respecta orientările, metodele de cercetare ale institutului, de la care a primit sprijin; în parte, preocupările sale au fost integrate planului minimal de activitate al despărțământului arădean; unele dintre cercetările și comunicările sale au fost publicate sau prezentate în revistele și manifestările științifice ale institutului¹.

Darea de seamă a Despărțământului Arad pe anii 1935-1936 preciza că, în paralel cu cercetările monografice de la Sâmbăteni, „în cadrele institutului nostru s-a întreprins din partea d-lui prof. Tr. Mager un studiu monografic asupra ținutului Hălmagiului. Cele trei volume ale lucrării d-lui prof. Mager relevă marea grijă ce o poartă ținutului Hălmagiului și evidențiază aptitudinile sale de bun monografist”².

În faza preliminară, despărțământul arădean solicită sprijin Prefecturii pentru a fi alcătuite de către notari hărți cât mai detaliate ale comunei și puse la dispoziție statisticile referitoare la numărul de case, gospodării, numele capului familiei și al soției, numărul membrilor familiei, profesiile existente. La fel de importantă era acordarea posibilității de a studia materialul despre recensământul agricol, aflat în arhiva Prefecturii³.

Cercetarea s-a materializat în publicarea a trei volume referitoare la cadrul istoric și unui volum abordând manifestările economice, *Ținutul Hălmagiului. Aspecte economice*. Traian Mager a publicat, de asemenea, studii și articole în „Hotarul”, „Societatea de mâine”, „Universul”, „Curentul”, „Ecoul” și alte publicații. Activitatea lui Mager s-a bucurat de ecou la scară națională, chiar și în perioada anterioară publicării lucrărilor. Susținând „tipul de învățător Traian Mager”, diferit față de modelul „înălțării învățătorului prin politică” sau de calea afirmării acestuia prin lupta sindicală, ziarul „Neamul românesc”, numărul 21 din 1932, aprecia că acesta trebuie susținut și încurajat. Mager „a strâns știri asupra regiunii sale, le-a clasat, a tras foloasele dintr-însele, și-a făcut un întreg corp de învățători cu privire la acele locuri atât de originale și interesante. Fotografii luate de dânsul singur împodobesc manuscrisul (*Ținutul Hălmagiului* –n.n), a cărui tipărire se impune”. De altfel, un exemplar din acest „manual școlar regional” se afla în biblioteca lui Nicolae Iorga⁴.

În demersurile sale, profesorul arădean a colaborat cu Emil Monția (care a cules folclor muzical), Maria Veștemeanu, componentă a echipei monografice aflată la Vârfurile (care a realizat măsurători bioantropometrice) și medicul din localitatea Vârfurile, Pavel Iva. Cercetarea a urmărit „îmbogățirea cunoștințelor de folos practic”, „desfătarea sufletească” și dorința de „a găsi soluții mântuitoare pentru combaterea suferințelor”. Activitatea teoretică s-a însoțit și aici cu înfăptuirea practică: lucrări gospodărești, înființarea de pepiniere de pomi fructiferi (în localitățile Hălmagiu, Lazuri și Bodești), popularizarea importanței unei asemenea preocupări în rândurile elevilor⁵. Cum precizează Traian Mager, „noțiunea de Ținut al Hălmagiului trăiește intens în conștiința localnicilor”, invocată inclusiv de locuitori din comunele apropiate, aceasta presupunând

„un complex viu, etern, al unității geografice, totodată și istoric”, începând cu districtul Hălmagiului, aparținător județului Zărand și până a reprezenta extremitatea de răsărit a județului Arad⁶. Cele 34 de comune ale *ținutului* au o suprafață totală de 42 525 ha și o populație de 29 311 locuitori, potrivit recensământului general al populației din 1930⁷. Interesant este faptul că, spre deosebire de oricare dintre localitățile arădene monografiate, populația zonei a crescut considerabil în ultima sută de ani, de la 9 436 locuitori, în 1834, la 29 311, în 1930⁸.

T. Mager, care publicase volumul de antropogeografie din ciclul *Monografia Ținutul Hălmagiului*, lucrare apreciată de Nicolae Iorga, a solicitat lui D. Gusti trimiterea unei echipe în zona Hălmagiului. La sugestia prefectului județului Arad, Ioan Groza, localitatea aleasă a fost Vârfurile, considerată o așezare rurală tipică. Localitatea era cea mai săracă din zonă, echipele monografice constatând aici starea de înapoiere economică și socială, problemele sanitare deosebite. La incidența crescută a cazurilor de boli sociale se adăuga alcoolismul⁹.

Echipa care a activat în această zonă, în vara anului 1936, condusă de Traian Mager, a fost formată din: antropolog, folclorist, doi medici, un statistician, un profesor de gospodărie și unul de educație fizică. În planul acțiunii sociale, cu participarea monografiștilor, au fost ridicate două dispensare medicale, la Vârfurile și Hălmagiu. Echipele au adus o trusă medicală, medicamente, și au răspuns solicitărilor de asistență medicală¹⁰. Cum preciza Mager, urmare a ecourilor generate de cercetările monografice, în 15 comune din zona Hălmagiului urmau a se deschide cantine școlare, prin fondurile puse la dispoziție de o societate de ajutorare din Cluj¹¹.

Campanii sanitare au avut loc, în august și septembrie 1936, în circumscripțiile Gurahonț, Vârfurile, Hălmagiu și Dezna, în fiecare dintre acestea activând câte o echipă condusă de medicul de circumscripție, având alături doi medici, soră de ocrotire, doi agenți sanitari. Numai la Vârfurile s-au făcut 3 606 consultații medicale, fiind descoperite 836 cazuri de tuberculoză și alte zeci de cazuri de sifilis, blenoragie și malarie. Acțiunea socială a mai cuprins vizitarea a peste 900 de gospodării, localuri și edificii publice, trecându-se la măsuri de dezinfecție, în timp ce sora de ocrotire s-a deplasat la peste 1000 de familii, a îngrijit bolnavi, a făcut demonstrații igienice și anchete sociale¹².

În cea de-a doua campanie de la Vârfurile, din vara lui 1937, echipa monografică a avut componența următoare: dr. Victor Blebea (conducătorul echipei), prof. Maria Veștemean, dr. Nicolae Vlădău (medic veterinar), Sandu Murtuza (inginer agronom), Agnita Vrani (maestră de gospodărie),

învățător Corocan (folclorist), dr. Paul Iva, Oancea (teolog), Hegheș (agronom)¹³.

Cercetări monografice, chiar dacă rămase într-un stadiu incipient, s-au desfășurat și în localitatea Conop. Campania a început în august 1937, inspector al „echipelor regale” fiind dr. Cornel Radu. Constatările pe care le fac monografiștii sunt dintre cele mai triste: reforma agrară n-a rezolvat nici pe departe problema proprietății, împrumutarea cu loturile expropriate nerealizându-se; o parte a țăranilor lucrează pe proprietățile moșierești sau la exploatarea agricolă din satul vecin, Odvoș; majoritatea locuitorilor aveau doar câteva iugăre de pământ, pe care le cultivau cu porumb și plante de nutreț, trifoi și lucernă; creșterea vitelor întâmpina și ea dificultăți mari, întrucât satul nu avea islaz propriu. Bilanțul înregistrat de acțiunea socială a fost destul de bogat: 598 de consultații la dispensar și 66 la domiciliu, alte 21 fiind stomatologice. Localnicilor li s-a explicat despre cultivarea rațională a pământului, depozitarea gunoiului de grajd în gropi speciale, după cum au fost oferite sfaturi în materie de apicultură. Unul dintre obiectivele stabilite, construirea căminului cultural, a prins viață: au fost obținute fonduri pentru construcție și au fost făcute, cu ajutorul a 10 elevi de la Școala Mecanică din Arad, 8 000 de cărămizi¹⁴.

Echipele monografice s-au deplasat și în localitatea Cuveșdia, sub conducerea profesorului arădean Marcel Olinescu, continuând eforturile pentru „ridicarea nivelului spiritual și social al satelor”. Cu deosebire, aici a fost studiată problema demografică, începând din 1793 și până la zi, a fost alcătuit un istoric al localității, pornind din secolul al XV-lea, și s-au făcut culegeri de folclor. De asemenea, a fost extins căminul cultural din localitate¹⁵. Echipa care a lucrat în anul 1937 a cuprins și 3 învățători, absolvenți ai Școlii Normale din Arad. Continuând eforturile depuse în anul anterior, au fost acordate consultații medicale la dispensarul din sat (în medie 10 pacienți pe zi), s-au făcut tratamente veterinare, a fost înființată o pepinieră de pomi fructiferi¹⁶.

În cursul anului 1938, s-au desfășurat cercetări monografice în trei localități arădene: Conop, Vârfurile și Șepreuș¹⁷. Dacă în primele două localități era vorba despre reluarea activității, la Șepreuș acțiunea debuta, în planul Fundației Culturale Regale „Principele Carol” acest sat lua locul Sâmbăteniului, unde se încheiase ciclul obișnuit al cercetării.

Activitatea de la Șepreuș a început la 8 iulie, echipa fiind condusă de medicul Teodor Pascu și având componența următoare: Mihail Lungianu, inspector, dr. Teodor Păcurariu, Lucian Varga - medic veterinar, Gheorghe Păiușan - teolog, Ștefan Popian - cooperador, Teodor Pârnu - sociolog,

Silviu Racovițan - agronom, Lucreția Crișan - maestru de gospodărie, Valeria Lucaci - maestru de țesut. Au fost cooptați învățătorii Constantin Tașcău, Dumitru Vizitiu și Ioan Stana. Cum s-a întâmplat în multe dintre localitățile investigate, echipa a pus problema construirii unui cămin cultural, edificiu considerat absolut necesar. În lipsa unui fond destinat acestui scop, s-a făcut apel la sprijinul sătenilor pentru a obține terenul necesar. Ca urmare, protopopul pensionar Cornel Ursuțiu a donat o parte din grădina casei sale pentru construcția proiectată. Cum lucrările trebuiau să înceapă abia în anul următor, căminul a fost amenajat provizoriu într-una dintre sălile de clasă, echipa punând la cale și începutul activității acestuia. În ce privește intervenția social-culturală, s-au desfășurat conferințe despre tuberculoză, malarie și enterocolite, s-a discutat despre importanța curățeniei casei și au fost organizate cursuri de gospodărie și țesut¹⁸. De asemenea, au fost acordate peste 140 de consultații medicale și numeroase tratamente veterinare. Bilanțul activității de la Șepreuș a mai cuprins: efectuarea de lucrări edilitare, în colaborare cu premilitarii din localitate, organizarea de ședințe culturale, în fiecare duminică, și conferințe pe teme de interes larg¹⁹.

În agenda cercetărilor monografice s-a înscris, chiar dacă rezultatele n-au fost relevante din chiar perspectiva analizelor fundației și institutului social, localitatea Petriș. Prima echipă a activat aici în anul 1937. Localitatea era destinată unui rol important pentru activitatea monografică, odată ce s-a înființat aici, în primăvara anului 1938, o școală pentru pregătirea șefilor de echipe regale. În același an, localitatea a fost vizitată de Dimitrie Gusti²⁰.

Acțiunea echipelor monografice trebuia să deschidă drumul spre înfăptuiri practice de natură să ridice standardul de viață al locuitorilor satelor, să-i convingă în legătură cu necesitatea mai buneii cultivări a pământului, organizării lucrului în gospodărie și beneficiile traiului sănătos. Aria de cuprindere a acțiunii monografice nu poate fi decât restrânsă, la fel și impactul imediat. Importantă era asigurarea colaborării intelectualilor satului (învățători și preoți) în timpul desfășurării acțiunii, or, în destule situații, lucrurile au avut de suferit, fapt care, asociat cu mijloacele materiale sărace, a condus la diminuarea rezultatelor. Chiar în aceste condiții, pe termen lung era important, cum sublinia Apostol Culea - director al Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, „să se trezească atenția pentru ridicarea satului, a fiilor acestui sat și aceștia să continue munca, să aibă grijă de ceea ce rămâne în urma muncii echipelor”²¹.

Legea Serviciului Social stabilea un nou cadru pentru funcționarea echipelor monografice. Acestea urmau să acționeze în paralel cu echipele de

tineri, absolvenți ai facultăților, care efectuau un stagiul de muncă de folos obștesc la sate. Măsura însemna o generalizare a experienței activității de ridicare a satului, ilustrată de echipele de studenți, de-a lungul a 15 ani²².

Urmărind coordonarea unitară a actului de culturalizare și dezvoltare socială, măsura urmărea înființarea căminului cultural în fiecare localitate, în cadrul lui urmând să acționeze preoții, cadrele didactice, toți intelectualii locali, funcționarii. Căminul urma să cuprindă următoarele secții: sanitară (farmacie, baie publică, dispensar și maternitate), economică (cooperativă, brutărie, măcelărie, remiza de unelte agricole), culturală (bibliotecă, sală de lectură, muzeu, aparat de radio). Asociațiile culturale existente urmau să-și desfășoare activitatea ca filiale ale căminului. La fel, institutele regionale de cercetări sociale aveau să fie cuprinse în Serviciul Social, ceea ce s-a întâmplat și cu institutul având sediul la Timișoara. La Arad, Serviciul Social a luat ființă în martie 1939, de organizarea lui ocupându-se Astra, sub conducerea lui Iustin Marșieu²³.

Pornit destul de energic, demersul avea să fie abandonat după mai puțin de un an, legea fiind abrogată, lucru la care au contribuit factori politici interni, precum și începutul războiului.

Note

1. Andrei Negru, *Din istoria cercetării sociale românești. Institutul Social Banat-Crișana*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 1999, p. 122-123.
2. Octavian Lupaș, *Institutul Social Banat-Crișana. Dare de seamă despre activitatea despărțământului Arad, pe anii 1935 și 1936*, în „Hotarul”, IV, nr. 1, din ianuarie 1937, p. 27.
3. Arhivele Naționale ale României, Serviciul județean Arad (se va cita A.N.R.S.J.A), fond *Institutul Social Banat-Crișana (I.S.B.C)*, dosar 5/1934, f. 49.
4. *Ibidem*, fond *Mager Traian*, dosar 18/1918-1932. f. 1.
5. Traian Mager, *Geneza acestei publicații* prefața la *Ținutul Hălmeagului. Monografie. Cadrul istoric*, partea I, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1938, p. IV.
6. A.N.R.S.J.A, fond *Prefectura Județului Arad (P.J.A.)*, dosar 273/1934, f. 11.
7. *Ibidem*, f. 8.
8. *Ibidem*, f. 6.
9. *Campania de lucru a Echipei Regale din comuna Vârfurile, județul Arad*, în „Ecoul”, XIII, nr. 1518 din 2 septembrie 1937, p. 2.
10. „Știrea”, VI, nr. 1249, din 20 iulie 1936, p. 3.

11. A.N.R.S.J.A., fond *P. J. A.*, dosar 273/1934, f. 1.
12. *Ibidem*, f. 5.
13. *Campania de lucru a Echipei Regale din comuna Vârfurile...op..cit.*
14. *De la echipa regală din Conop*, în „Știrea”, VII, nr. 1554 din 14 august 1937, p. 4.
15. *De la echipa regală din Cuveșdia*, în „Știrea”, VI, nr. 1306 din 2 octombrie 1936, p. 3.
16. *Activând în slujba satului. Activitatea Echipei Regale de la Cuveșdia*, în „Ecoul”, XII, nr. 1490 din 31 iulie 1937, p. 2.
17. *Trei echipe Regale studențești în județul Arad*, în „Ecoul”, XIII, nr. 1557 din 16 iulie 1938, p. 1.
18. Ștefan Popian, *Din activitatea echipei Regale Șepreuş-Arad*, în „Ecoul”, XIII, nr. 1814 din 7 octombrie 1938, p. 3.
19. *Ibidem*.
20. A.N.R.S.J.A., fond *P.J.A.*, dosar 276/1938, f. 27.
21. *Curierul echipelor studențești*, în „Curentul”, X, nr. 3460 din 18 septembrie 1937, p. 2.
22. *Legea Serviciului Social* de Prof. D. Gusti, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, nr. 25 din ianuarie-martie 1939, p. 6.
23. *Constituirea Serviciului Social la Arad*, în „Ecoul”, XIV, nr. 1923 din 8 martie 1939, p. 3.